

STÍLUSHATÁROK DÉL-BORSOD XIX. SZÁZAD VÉGI FAZEKASSÁGÁBAN

VIDA GABRIELLA

Az 1870-es, 1880-as években Borsod megyében is lezajlott az az alapvetően gazdasági indíttatású folyamat, melynek következtében a nagyobb városok kézművesei a vidék kisebb centrumaiba, fénykorukon több száz évvel túljutott mezővárosokba települtek. A kiegyezést követő gazdasági fellendülés megváltoztatta a városi lakosság fogyasztási szokásait: az olcsó, de jó minőségű gyári termékek kiszorították a piacról a legtöbbször középkori technológiával előállított árukat. Ez az ipar minden ágazatát érintő változás törvényszerűen elérte az 1872-es céhes keretek közt működött fazekasságot is: még a szegényebb polgári háztartásokban is általánossá vált az olcsó porcelán, de legalábbis a keménycserép használata. A városi konyhák zárt tűzterű, platnis tűzhelyei a kevésbé sérülékeny, széles fenekű, vas és pléh sütő- és főzőedényeket igényelték.

A nagyobb városok ekkor már differenciált iparcikkszükségletével szemben a falusi lakosság igényeit továbbra is a háziipar elégítette ki. Ez nemcsak a parasztságnak a városi lakosságtól eltérő ízlésével magyarázható. A falusi házak többségében a 19. század vége felé még nyitott tűzhelyeken főztek, az osztrák és a cseh ipari tömegtermékek vásárlása majd csak a századforduló körül kezd általánossá válni a falvakban.

Azok a gazdasági és társadalmi változások, amelyek kiszorították a kézműves termékeket a nagyobb városokból, hatottak a falusi lakosságra is, jelentősen módosítva a fogyasztási szokásait, értékrendjét, a vásárlásnál érvényesített szempontjait. Az árutermelésbe bekapcsolódott parasztságnak megnőtt a vásárlóereje, és ez a megnövekedett kereslet a népi díszítőművészet nagymértékű, egyben utolsó fellendülését eredményezte. A vásárlásnál alkalmazott szempont már nemcsak a szükség és a célszerűség volt, hanem pl. a presztízs, a díszítés utáni vágy.¹ A városból kiszorult fazekasok számára a falusi lakosság ugrásszerűen megnőtt cserépedény-szükséglete teremtett piacot. A 19. század utolsó harmadában a parasztasszonyok már nemcsak a mindennapi élethez szükséges mennyiségű tálát és tányért vásárolták, hanem annál kimutathatóan sokkal többet. A kerámia szerepet kapott a lakások díszítésében, s ez egyrészt számszerűen megnövelte a keresletet, másrészt befolyásolta a díszítést. Ugyanebbe az irányba hatottak az étkezéshez kapcsolódó szokások változásai is. A lakodalmakban kb. ekkor jött divatba, hogy a terítésnél mindenki saját tányért kapott, és minden férfi a saját butykosából ivott. Korábban egy-egy középre helyezett tálból ettek közösen.²

1 Hofer T. 1977., K. Csilléry K., 1977., Kresz M., 1972.

2 Kresz M., 1991. 62.

A népi díszítőművészet utolsó felvirágzása egy időre esett a céhek felbomlásával, aminek következtében a minőség belső, szakmai ellenőrzése megszűnt, az egyetlen mérce a vásárlók ízlése lett. A fazekastermékek színvonala rohamosan csökkent, kevés a szép arányú forma, a harmonizáló díszítés. Ezek a kései fazekasközpontok szegények voltak fazekas egyéniségben, ezért sem tudott a többségük túllépni a szomszédos, magas színvonalú edényeket készítő fazekasgócok díszítőművészeinek szolgai utánzásán.

Ezt a megnövekedett falusi keresletet egy átstrukturálódott kézművesipari és kereskedelmi hálózat látta el. Amíg korábban egy nagyobb központ céhes kézművességének egy-egy tájegység, több faluból álló körzet volt a piaca, addig a körzetek feldarabolódtak: kisebb, néha alig néhány falut magába foglaló vásárcörzetek jöttek létre. Természetesen együtt járt ez a folyamat a kézművességhez kapcsolódó díszítőművészet stílusának, stíluscsoportjainak is a vásárcörzetek határaihoz igazodó feldarabolódásával, lokalizálódásával. A már korábban kialakult, kiérlelt díszítőművilággal rendelkező kézműves centrumok vásárcörzetei több helyen fedték egymást, illetve egy-egy kisebb tájegység több stílus piacörzetei is lehetett. A kézművesek vidékre költözésekor a falvakban megszületett háziipar díszítőművészete ezeknek a már kialakult díszítőstílusoknak a hatása alatt formálódott.

Az 1820–1870 közötti fél évszázad alatt Észak-Magyarországon több nagy piackörzetet ellátó fazekasközpont létezett. Dél-Borsod a földrajzi fekvése miatt minden fazekashelyek vásárcörzete volt, mint ahogy jártak ide árulni a miskolci fazekasok, de az alföldiek, pl. a mezőtúriak is. *Morvay Judit* 1955-ben megállapította, hogy a mezőkövesdi háztartásokban 12 fazekascentrum termékei voltak megtalálhatók.³ Természetes, hogy az a fazekasság, amely ezen a vidéken az 1870-es évektől született meg, ezeknek a fazekasközpontoknak a díszítőműveit vette át. A dél-borsodi edények jó példái annak, hogyan variálták, kombinálták a fazekasok a tanult vagy látott elemeket, illetve hogyan született – ha született – valami egészen új belőlük.

Dél-Borsod fazekasai nem tudtak főzőedényeket csinálni, mert nem volt magas hőfokot bíró agyagjuk. Az alapanyagot az ónodiak kivételével mind a Bükk hegység dél felé, az Alföldre futó völgyeiből szerezték be. Az itteni fazekasság tehát alföldi jellegű, vagyis a használati funkció mellett hangsúlyozott jelentőséget kapott a díszítés. A többi fazekasgócához képest feltűnő arányban maradt ránk feliratos, datált és szignált edény. E vidék lakossága – ezt a mezőcsáti és a tiszafüredi butellák is bizonyítják – különösen szerette a név szerint ajánlott italtartókat. Valósággal új irodalmi műfaj jelent meg: a butellák falába karcolt „kulacsköltészet”.⁴ Ezeknek a megrendelésre készített tárgyaknak különleges helyük volt a közösségben, óvták őket, gyakran alig, vagy egyáltalán nem is használták, a lakószoba díszeként funkcionáltak. A legtöbb épen maradt – és így gyűjteménybe került – fazekastermék ilyen féltve őrzött, egyedileg készített darab. Jellemző, hogy többségük butella, cserépkulacs, esetleg butykoskorsó, ritkán különleges célra (úrasztali, céhesedény) készült kancsó.

A négy fazekashely díszítőstílusa nem egységes, hanem markáns különbség van az ónodi és a tőle délnyugatra, egymáshoz közel fekvő három település edényei között. Ez az eltérés szembeötlő mind a forma, mind az alkalmazott színek, díszítőműkincs, valamint a kompozíció tekintetében. Mezőkövesd, Mezőkeresztes és Szomolya stílusa egységesebb, karakteresebb, Ónodé nem ennyire az, sőt, éppen az jellemző rá, hogy több fazekasközpont termékeit is megpróbálta utánozni. Olyany-

3 *Morvay J.*, 1955. 32.

4 *Bodgál F.*, 1965. 73–78.

1. kép. Kerámiaközpontok a XIX. század végén Észak-Magyarországon

nyira, hogy egyik-másik darabot csak a felirata alapján tudjuk lokalizálni, mert a stílusjegyei alapján fenntartás nélkül helyeznénk pl. a tiszafürediek, a mezőcsátiak vagy a sárospatakiak közé. Abban azonban mégis egységes az ónodi díszítés, hogy nem vette át a legjellemzőbb díszítményelemeket a másik három fazekashelytől. E három településen eltérő technikával készült, más-más ízlést képviselő stílust alkalmaztak az edényeken: egyrészt zöld máz alá karcolt (Mezőkeresztes) vagy festett (Mezőkövesd) kulacsokat és butellákat, valamint stílustiszta ún. *gyöngyösi*, tehát hideg krétafehér alpra kékszöld-vörösbarna és mangán, ecsetes díszítésű edényeket készítettek. Az elnevezés azonban nem pontos, hisz Gyöngyös mellett Pásztón és Egerben is hasonló fazekasmunkák születtek, tehát ez a díszítés – hasonlóan a gömörihez – nem egyetlen településhez, hanem egy nagyobb tájegységhez köthető. Ezért a következőkben *hevesi* stílusnak fogom nevezni. Megállapítható, hogy a Bükk hegység a népi kerámiában stílusválasztó határként fogható fel. Megvizsgálva Ónod, illetve Mezőkeresztes, Mezőkövesd és Szomolya piackörzeteit és vásároló helyeit, a lakosság társadalmi és vallási összetételét, magyarázatot kapunk az elkülönülésre (1. ábra).

Ónod egykor virágzó, református többségű mezőváros, fontos vásároló hely volt. A 19. század közepén még évi 5,⁵ 1939-ben 4 országos állatvásárt és 8 országos állat- és kirakodóvásárt rendeztek.⁶ A piac körzetébe tartozó települések jó része

5 Fényes E., 1859. 163.

6 Csikváry A., 1939. 110.

református többségű, nem egy közülük elszegényedett kismemesi falu. Három folyó – a Sajó, a Hernád és a Tisza – találkozásának közelében fekszik, így kisebbfajta csomópontjává válhatott a folyó völgyeken, mint kultúrákövetítő folyosókon északról és délről érkező műveltségi, díszítőművészeti áramlatoknak. *Román János* a sárospataki fazekaslegények vándorlásait nyomon követve megállapította, hogy dél felé az Abaujszántó–Miskolc–Mályi útvonalon Ónod volt az utolsó állomás.⁷ Az első fazekasok is Miskolcon tanulták a mesterségüket. Szívesen alkalmaztak sárospataki, mezőcsáti vagy tiszafüredi stíluselemeket a munkáikon, hiszen ezen városok lakosságának vallási, társadalmi összetétele, ízlése közel azonos volt az ónodival.

Szomolya lakossága szintiszta római katolikus, piacai *Mezőkövesd* és *Eger Mezőkövesd* szintén egynemű római katolikus település, piacai, vásárai mindig népesek voltak. A város élénk gazdasági kapcsolatot tartott a közeli Egerrel. Matyó lakosságának cifraság utáni vágya a népművészetben önállót csak a hímzés és a viselet terén alkotott, viszont parancsoló módon determinálta a körülötte levő más ízlésű közösségek díszítőművészetét is. Nem véletlen, hogy éppen a mezőkövesdi piacra készített háztartási faeszközökön teljesedett ki a cserépfalui finomrajzú parasztabrokk fafaragás. A tiszafüredi fazekasok díszítmény- és színhasználatát is alakító matyó ízlés befolyásoló hatása minden kétségen felül áll.

Mezőkeresztes egykor mezővárosi jogállással bíró alföldi jellegű település. A 19. század közepén lakosságának mintegy 90%-a református vallású, és az 1786-os népszámláláson népességének 28,1%-a nemes volt.⁸ Nagy határának többsége a 19. század közepén a tekintélyes telkes gazdák tulajdonát képezte, akik a város életében később is megtartották a befolyásukat. Ez a református többségű, nemesi származású kisváros fontos vásáros helye volt úgy a tőle délre és keletre fekvő, hasonló társadalmi összetételű falvaknak, mint az északra és nyugatra lévő, többségében katolikus lakosságnak. Ez utóbbival fenntartott szoros kapcsolatát erősítette, hogy 1868-ig a közeli Eger székhelyű egri járáshoz tartozott,⁹ majd mintegy fél évszázadon át a mezőkövesdi járás része volt. Az egyik fazekas visszaemlékezése szerint „aratáskor, mikor jöttek ide ezek az egriek, nem győztük a butykosokat csinálni”.¹⁰ Az „egriek” alatt nyilvánvalóan az Eger felől, tehát észak és északnyugat irányból érkezett idénymunkás-csapatokat, aratóbandákat kell érteni. Megállapítható, hogy a Mezőkeresztesen készített edények többsége a hevesi stílusba tartozik. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Gyűjteményében található nagyszámú ilyen stílusú edény származási helye az Egerrel szomszédos Bükkalja, döntően a három matyó település. A Mezőkeresztestől délre és keletre fekvő, elszegényedett nemesi falvakból elenyészően csekély számú ilyen kerámia került a gyűjteménybe. Ezt az arányt megerősíti az egri, a mezőkövesdi, valamint a Néprajzi Múzeum anyaga is. *Kresz Mária* az ezen a vidéken nagyon kedvelt kék színnel kapcsolatban megjegyezte: „Azt is érdemes megfigyelni, hogy a kék színezést főleg a katolikusok csinálták, Csákváron, Hódmezővásárhelyen és Gyöngyösön egyaránt és ezzel főleg a katolikus matyók ízléséhez alkalmazkodtak.”¹¹

Szomolya, *Mezőkeresztes* és *Mezőkövesd* fazekasai tehát egyértelműen a nagyon intenzív díszítettséigényű matyó, bükkaljai (Cserépváralja, Cserépfalu, Bogács, Noszvaj, Novaj, Andornaktálya stb.) és az egri piacra dolgoztak. Az utóbbi száz év statisztika-

7 *Román J.*, 1955. 15.

8 *Fényes E.*, 1859. 271., *Danyi D.–Dávid Z.*, 1961. 44–47.

9 *Danyi D.–Dávid Z.*, 1961. 45.

10 Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattár (továbbiakban HOM NA) 2780.

11 *Kresz M.*, 1991. 33.

2. kép. Dél-borsodi butellák. a) Mezőkeresztes, hevesi stílusú, HOM: 53.97.1. ltsz.
 b) Mezőkövesd, HOM: 53.162.1. ltsz. c) Szomolya, HOM: 53.248.1. ltsz.
 d) Mezőkeresztes, zöld máz alá karcolt, HOM: 53.25.1. ltsz. (Rajzolta: Kiss László)

tikai ezen a vidéken a római katolikus lakosság arányának folyamatos növekedését mutatják.¹² Minden bizonnyal ez a dinamikus gyarapodás járult hozzá a népművészet fellendülésének korszakában a hevesi stílus térhódításához ezen a vidéken. E három település kerámiaművészete egyöntetű úgy a formák, mint az alkalmazott díszek tekintetében. Példának kiemeljük az erre a vidékre olyan jellemző cserépkulacsot. Míg Ónodon kerek, egyenletesen domborodó, vagy ún. szilvماغ alakúakat készítettek, addig e három fazekashelyen négyszögletes alapon álló, majdcsak hasáb alakúakat. Formájuk egységes, a három településre jellemző és hasonló a díszítmény szerkezete is: egy töből kiinduló, tömött, nagy levelű, szimmetrikus virágcsokor (2. ábra).

Felmerül a kérdés, hogy mennyire éles a stílusválasztó határ. Valóban nincs-e semmilyen díszítmény, ami összekötné Ónod fazekasságát a három másik helységével? Szomolyával nem találtunk ilyen elemet, de könnyen lehet, hogy ennek az adatok elégtelensége az oka. Mezőkeresztes és Mezőkövesd zöld máz alá karcolt, illetve festett butellái és kulacsai azonban összekötő kapcsok a tőlük északra és északkeletre lévő műhelyek felé. Ha a hevesi stílusú díszítést a római katolikus valláshoz kapcsoltuk, felvetődik a kérdés, hogy vajon a zöld máz alá karcolt díszítés gyakori használatában Hódmezővásárhelyen, Göncön, Karcagon, Mezőtúron vagy éppen Mezőkeresztesen nincs-e szerepe a módosabb református mezővárosi ízlésnek? Véletlen-e, hogy a szintén híres mezőkeresztesi és a közeli geleji (Gelej elszegényedett református kisnemesi falu) szücsbűvészek egyszín fekete, míg a szomszédos, de más vallású és társadalmi összetételű Mezőkövesd bundáin és szüerein meghatározó a piros és a zöld szín? Valamint véletlen-e, hogy a zöld máz alá karcolt tömött virágtövek felidézik a szemléltetőben a mezőkeresztesi bundák hímezett virágdíszét? Semmiképpen nem lehet azonban véletlen az a hasonlóság, ami e sűrű, sásos levelekből álló tömött virágtövek és az ún. miskolc-gömöri festőasztalos díszítőstílus között mutatkozik. Tombor Ilona gazdag példatárra hivatkozva feltételez egy ilyen önálló stíluscsoportot a templomok festett berendezéseit elemezve. „Jellemzőjük a közép-tengelyt alkotó növényzárból szétágazó, nagyon dús, zöld színű levéldísz, melynek végződésénél tulipánok, rózsák, napraforgók nyílnak”.¹³ Legszebb példái a miskolci avasi templom ma is meglévő padtámlái, előlapjai. Kevésbé ismert, hogy a mező-

12 Fényes E., 1859. 163., 152., 271., Csíkváry A., 1939. 90., 110., 59.

13 Tombor I., 1967. 31.

3. kép. Mezőkeresztes, templomkarzat
a református templomból

keresztesi református templom karzatát is ilyen stílusú virágcsokrok ékítik (3. kép). Kézenfekvő a feltételezés, hogy a kizárólagosan Mezőkeresztesre jellemző, karcolt, tömött virágcsokrok előképei ezek a karzatot díszítő, festett bokréta-k voltak. A motívumot aztán – kisebb módosulásokkal – átvették a szomszédos települések fazekasai is. Mezőkeresztes központi szerepe a fazekasságot tekintve vitathatatlan a másik két közeli fazekashelyhez viszonyítva, s ez megmagyarázza a motívum elterjedtségének határait is. Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy ezekből a pálinkatartó butellák-ból több szép darab éppen a katolikus matyó településeken maradt ránk, s hogy a nagyon kevés mezőkövesdi edény többségén is ehhez hasonló díszítés látható. A zöld máz alatti sgraffitó dísz tehát nem sajátosan dél-borsodi jelenség, szembetűnő viszont az alkalmazás gyakorisága, valamint a díszítmény stílusis egysége.

Statisztikai adatok a 19. század utolsó harmadából és e század elejéről állnak rendelkezésünkre. Legfontosabbak a megyei címtárak, ahol a mesterek névvel együtt szerepelnek. Az országos népszámlálások általában nem adják meg községenként az ott lakó iparosok számát, illetve többnyire csak az iparendeléssel rendelkező mestereket vették figyelembe. A fazekasok többsége pedig a céhek felbomlása után csupán kiegészítő foglalkozásként űzte a mesterséget, még a gömri fazekasfalvakban is. A konkrét települések fazekasságának történetét kutatva visszaemlékezések, vagy feliratos tárgyak segítségével szinte mindenhol kimutatható, hogy a hivatalos statisztikákban szereplő mestereknél jóval többen foglalkoztak agyagiparral. Jellemző, hogy az összeírások alapján pl. nem mutatható ki Mezőkövesden fazekasság.

Az 1890-es népszámlálás iparosokra vonatkozó adatai körülményesek és nehezen használhatóak. Nem egyértelmű kritériumok alapján különítették el pl. a segéd-dolgozó önálló fazekasokat a segéd nélküli, egyszemélyes vállalatoktól. Az összeírás egyik táblázata alapján pedig sem Borsodban, sem Abaújban, se Zemplénben nem dolgozott egyetlen főfoglalkozású fazekas sem.¹⁴ A népszámlálás adatainak értelmezéséhez *Matlekovits Sándor* két munkáját használtam. A számokból ugyanis egyértelmű, hogy ezeket az adatokat vette alapul két statisztikai munkájához. *A magyar háziipar törzskönyvében* a fazekasságot taglaló fejezetben Borsodot meg sem említette.¹⁵ A nyolckötetes, millenneumra készült statisztikai felmérés *Agyagipar c.* fejezete pedig az 1890-es népszámlálás adatait figyelembe véve a következő összeítést mutatta a térségről:

¹⁴ Magyar Statisztikai Közlemények. 1893. II. kötet. 541.

¹⁵ *Matlekovits S.*, VIII. 1898.

Megyék	Fazekas	Köztük önálló ¹⁶
Zemplén	100	64
Gömör	94	63
Abaúj-Torna	59	32
<i>Borsod</i>	43	23

Megyék	Kályhás	Köztük önálló
Abaúj-Torna	24	8
Gömör	21	8
<i>Borsod</i>	4	3
Zemplén	5	3

A statisztikák egyenetlenségeit, pontatlanságait mutatják, hogy az 1895-ös megyei címtár Ónodon és Mezőkeresztesen is 4-4 mestert említ, az 1890-es népszámlálás viszont Ónodon egyet sem jelöl.¹⁷ Borsod megye fazekassága e a 1990-as népszámlálás utóbbi alapján Miskolc kivételével.¹⁸

Alsóábrány	1
Mezőkeresztes	14
Szomolya	1
Mezőcsát	5
Tiszatarján	3
Diósgyőr	1
Mályi	1
Szalonna	2
Répáshuta-Gyertyánvölgy	10

„Városi fazekasaink, már-már alig maradnak” állapította meg az Iparkamara 1904. évi jelentése.¹⁹ Ha lehet, még nehezebb eligazodni az 1910-es népszámlálás foglalkozás szerinti táblázatain. Külön tárgyalja az önálló mestereket, nem tudni mit ért segéd nélküli egyszemélyes vállalaton, sőt, elkülöníti a népi háziipart, nem jelölve, mit vont be az értelmezésébe. *Borsodban* ekkor 12 önálló fazekasmestert írtak össze 5 segítővel, 4 segédet és egyetlen tanoncot. 1911-ben *Mezőkeresztesen* 2,²⁰ *Ónodon* 3 fazekasnak volt iparendélye, Szomolyán, Mezőkövesden senkinek.²¹ Az 1930-as megyei címtár szerint fazekas csak Ónodon élt.²²

A borsodi népi fazekasság vizsgálata közben a legnagyobb meglepetést *Mezőkeresztes* okozta.²³ Termékei közül a szakirodalom egyetlen típust ismer: a zöld máz alatt fehér angob alapba karcolt, kissé szögletes formájú butellákat. A meglepetést

16 *Mattekovits S.*, II. 1898. 259.

17 *Mattekovits S.*, II. 1898. 260.

18 Borsodvármegye és Miskolc város név- és címjegyzéke. 1895. 81.

19 Magyar Statisztikai Közlemények, 1904. II. kötet.

20 A Miskolci Kereskedelmi és Iparkamara 1904. évi jelentése. 1904. 128.

21 *Sassy Cs.*, (szerk.) 1911. 139. *Tóth K.*, 1928. 194.

22 *Sassy Cs.*, (szerk.) 1911. 147.

23 *Kalotay L.*, (szerk.) 1930. 72.

egyrészt a minden kétséget kizáróan Keresztesre lokalizálható tárgyak nagy száma (mintegy 70 darab) okozta, másrészt, hogy ezek – éppen az említett butellákat kivéve – mind az ún. hevesi stílusba tartoznak.

A fazekasság kialakulásáról pontos adataink nincsenek, az első évszámú tárgy – egy zöld mázas kulacs – 1869-ben készült. Sokkal korábban nem alakulhatott ki a mesterség, amit az is valószínűsít, hogy edényformálásra alkalmas agyag a város határában nem volt, *novaji* fuvarosokkal *Ostorosról*, Eger mellől hozatták a mesterek a szükséges mennyiséget. A miskolci céh irataiban 1767 és 1877 között egyetlen említés nincs *Mezőkeresztesről*. Sem legény nem járt Miskolcon, sem miskolci mester nem származott onnan.²⁴ A sárospataki fazekaslegények vándorlási útvonalá²⁵ között nem sorolja fel *Román János* sem.²⁶

A statisztikai adatokon túl visszaemlékezésből tudjuk, hogy mindenfajta edényt készítettek *Mezőkeresztesen*, közülük azonban megkülönböztethető stílusjegyekkel csak az italtartó díszedények és tányérok, tálak rendelkeznek. Jellemző, hogy rajtuk kívül közgyűjteményben nem is találunk köznapi edényt. Az utolsó fazekas, az 1946-ban elhunyt Demeter János felesége szerint: „Volt azelőtt *fekete fazekas* Nagy János, meg Négyesi. Azok nem festettek, befojtották a tüzet és a füsttől feketedett meg.”²⁷ Más adatunk *Keresztesen* készült fekete edényről nincs. Tőle tudjuk, hogy *Négyesiek kályhát* is készítettek, de erről nincs több információnk.

Az adatainkból valószínűsíthető, hogy *Mezőkeresztesen* is öröklődött családon belül a mesterség. Három családról van információnk, és műhelyeikhez kapcsolható tárgyak is. Kiemelkedik közülük a három generációt képviselő *Rem* család. Idősebb *Rem Lajos* olyan magas színvonalú, kiérlelt formájú edényeket készített, hogy bizonyosra vehetjük, hogy céhes mesternél tanult. Datált kulacsai a múlt század '70–'80-as évekből maradtak ránk. Feltehetően a fia volt az 1890–1900-as években dolgozó fiatalabb *Rem Lajos*. Tálait, több butelláját ismerjük, ezek azonban forma és díszítmenyi szempontból is messze elmaradnak id. *Rem Lajos* munkáitól. A harmadik generációt képviselő *Rem Károlynak* a statisztikákból ismerjük a nevét, készítményével nem találkoztunk. A névazonosság és a visszaemlékezések alapján még a *Négyesi* és a *Tóth* családokban öröklődött a fazekasság.²⁸ Sajátos virágmotívuma és egy feliratos kulacsa alapján *Négyesi Imre* műhelyének stílusát tudjuk azonosítani.

A *zöld máz alatt karcolt* virágsokrot ábrázoló *butellák* (mintegy 20 db) között nagyfokú a formai, feliratszerű és ornamentális hasonlóság. Jellegzetes alakú butykosaik összetéveszthetetlenek: meglehetősen szögletesek, az éleik erősen kerekítettek, lefelé kissé szélesednek. Négy lapból állanak. Fenekük kerek, a mezőcsáti és a tiszafüredi szilvماغ alakú butelláktól szélesebbek. Többségük 21–25 cm magas, a kisebbek között előfordul a szilvماغ alakúhoz közelítő is. Ez a formai megoldás kapcsolja a tiszafüredi butellákhoz. A nagyobbak 4, szíj felfüggesztésére szolgáló fület kaptak. Kissé totyakosak, nem arányos formájúak. *Domanovszky György* szerint: „több rokonságot mutatnak a hódmezővásárhelyi hasonló butellákkal, mint a középtiszaiakkal.”²⁹ Valamennyin ugyanaz a növényi motívum található: egy többlévelelű sásos, hosszú levelekkel tömött virágsorok. Rendszerint 2-2 tulipán, vagy 1-1 tulipán és 1-1 oldalnézetű rzsza alkotja a bokrétát. A levelek, a szirmok belse-

24 *Vida G.*, 1992.

25 Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Gyűjteménye (a továbbiakban HOM HTGY): 79.4.1.3., 79.4.1.2.

26 *Román J.*, 1955. 15.

27 HOM NA: 5324.

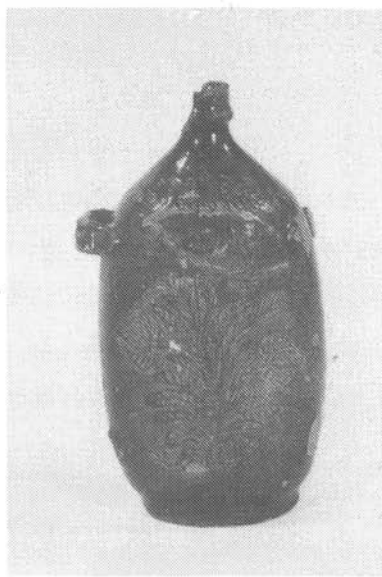
28 HOM NA: 2780.

29 *Domanovszky Gy.*, 1968. 33

jében karcolás van, mely vagy az erezetet utánozza, vagy egyszerűen párhuzamosan vonalkázott. A díszítmény felirat nélkül is összetéveszthetetlenül lokalizálja a tárgyakat. (4. kép.) A butykosok divatjának idején – 19. század utolsó évtizedei – ez a tömött virágtő butykosorsókon is megjelent. Többségük oldalt erősen lapított, alul keskeny, széles vállú forma.

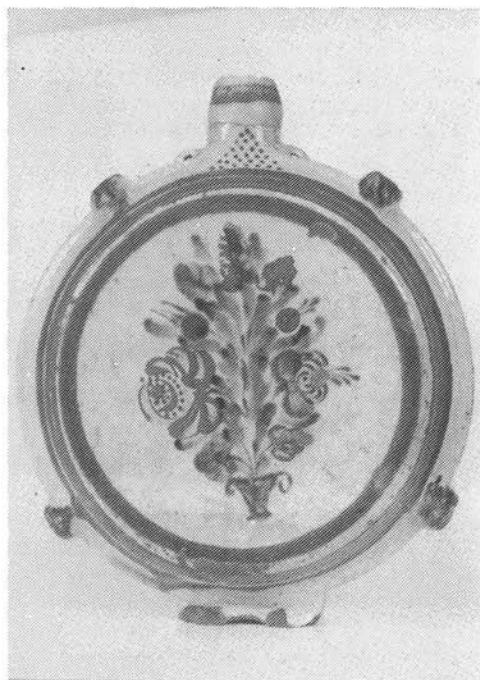
A hevesi stílusú keresztési edények négy alaptípust képviselnek. Legrégebbieik közülük a fekve, laposan korongolt kulacsok, valamint a butykosorsók. A második fazekas generáció kedvelt formája volt a zöld mázas butykosoknál leírt négy lapból álló, széles oldalú, kissé bumfordi pálinkatartó butella. Szépszámú tányér és tál gazdagítja még a kialakult képet. Mindegyiknek hideg krétafehér az alapszíne. Erre vízszintesen futó koszorúmotívumot festettek ecetes zöld, vagy kék levelekkel, barnászörös és középkék oldalnézetű rózsákkal, fürtös levelekkel. Az oldalnézetű rózsák középebe gyakran kerültek pöttyök. A tömött, szimmetrikus levélfürtöket szívesen festették felemás színűre. A kulacsok álló virágbokrai tömöttek, alul szélesek és fölfelé keskenyedőek. Általában elmondható, hogy a koszorúk szerkezete nagyon emlékeztet a sárospataki kompozícióra, de annál a motívumok rendszerint kisebb méretűek, nem hulltak elemeikre, tömöttebbek (5. kép). A Néprajzi Múzeumban és a Herman Ottó Múzeumban van pl. egy-egy tányércsoport, amelyikről nem könnyű eldönteni, hogy hevesi, vagy világos alapszínű sárospataki készítmény-e. A kedvelt zöld, kék és vörös mellett mangánfeketét is használtak, ezt a színt azonban mindig írókával vitték az edény felületére: szárazakat, vékony csíkokat, pontsorokat, pontozettákat rajzoltak vele.

A fekve, laposan korongolt, kerek kulacsok közül 7 darabot ismerünk: kettő a Néprajzi Múzeum, egy a mezőkövesdi Matyó Múzeum, négy pedig a miskolci Herman Ottó Múzeum gyűjteményében található. Formájuk, díszítményeik szerkezete megegyezik. Két oldalukon teljesen lapos, szabályos, kerek formák. Két, szájukkal összefordított, sinc nélküli, egyenes oldalú tányért egy keskeny agyaglappal illesztettek össze. Éleik rendszerint nem tompítottak, rajtuk kék, barna és mangánfekete koncentrikus körök vannak. Ha a peremen koszorú fut körbe, akkor a lapos oldalon egy-egy oldalnézetű vagy forgórózsza a dísz. Ha nincs koszorú, akkor a középső, kör alapú mezőben egy szerényebb, néha csak levélsor alkotta koszorú és középen egy egyszerű pontozetta van, vagy egy kosárból kinövő virágcsokor díszlik. A másik oldalon minden esetben karcolt, verses, ajánló felirat olvasható. Az 1870-es években készült 6 kulacs valószínűleg egy műhelyben, három közülük egy kéz által készült.³⁰ Azt a szöveg szó szerinti azonosságán túl a felirat szerkesztésbeli, helyesírási, kézírási megegyezései is bizonyítják. Készítőjük Rem Lajos volt. (5. kép)

4. kép. Mezőkeresztési kulacs, zöld máz alá karcolt virágbokorral, 1902. (MN: 129.658.)

30 Herman Ottó Múzeum (a továbbiakban HOM): 53.307.1., 53.3.28., 53.154.1., 53.155.1., valamint a Néprajzi Múzeum (a továbbiakban NM): 153.34., 54.40.147. leltári számú (a továbbiakban ltsz.) tárgyak.

5. kép. Mezőkeresztes, id. Rem Lajos kulacsa
1871-ből (HOM: 53.3.28.)

egyeznek a zöld máz alá karcoltakéval. Ezek között is találunk igényesebb hevesi stílusút,³⁴ többnyire azonban az igénytelen formát még igénytelenebb díszítéssel látták el. Többön felirat van, innen tudjuk, hogy ifjabb Rem Lajos mit se örökölt apja ügyességéből, szaktudásából, mívségéből. Ecsetes vonalai, pontsoros, néhol szivaccsal nyomkodott díszítése bántóan igénytelen. Készült a műhelyében a századfordulón palack alakú, világos alapra zöld, berázott díszű butella is (7. kép).³⁵

A legnehezebb a tálak, tányérok elkülönítése a többi hevesi központ, legfőképpen Szomolya termékeitől, hiszen ehhez formai fogódzóink egyáltalán nincsenek, ornamentális is alig. Meglepő stiláris egységet mutatnak a Bükkalján és a matyó falvakban gyűjtött tálasedények. Kihajtott peremük gyakran nyomkodott, rajta hullámos vonal, ún. futó kutya látható. Alatta egy szélesebb csfk fut körbe, hasonlóan vastag vonal választja el a közép-motívumot a peremdíszről. A leggyakoribb peremdísz körbefutó koszorú, ami 6, vastag szirmú virágban végződő leveles ágból tevődik össze. Nem ritka a mangán-szuperoxidos, spongyázott perem sem. A közép-motívumoknak három alaptípusa van: alul széles, felfelé keskenyedő, tömött virágcsokor; virágos ágon ülő kövérkés madár vagy egyetlen, nagyméretű rózsza, néha forgórózsza (8. kép). A Néprajzi Múzeum munkatársai Rem Lajos sógornőjétől vettek 3

A mezőkövesdi Matyó Múzeum Négyesi Imre által 1893-ban készített kulacsának egy motívuma több, korábban szintén Gyöngyösre lokalizált cserépedény meghatározásához adott kulcsot.³¹ Egy sajátosan megrajzolt, oldalnézetű rózsza, általában kék színnel festve (6. kép). Ezek a rózsák hullámos száron ülnek, a szár mellett a levelek közt mangánfekete pontsorrall. Öt olyan edényről van tudomásunk, amelyiken ilyen rózsza és ilyen füzér virít. A kövesdi múzeumban lévő, említett, datált és szignált kulacson kívül kettő közülük a formájával, egy tányér pedig az alján lévő kés-kanálvilla motívum révén erősíti azt a feltevést, hogy Dél-Borsodban készült. A tányér aljára festett evőeszközök ugyanis a mezőcsáti fazekasok kedvelt motívumai voltak. Nyilvánvaló, hogy onnan vették át őket.³²

A keresztesi butellák divatja a 19. század utolsó két évtizedében élt. Néhány mandula alakú,³³ kisebb méretű mellett többségük 20–30 cm közötti magasságú és formájuk meg-

31 Matyó Múzeum, Mezőkövesd (a továbbiakban MMM): 83.104.1. ltsz.

32 NM: 54.40.145. ltsz.

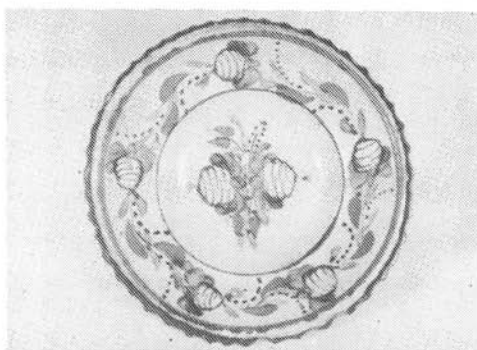
33 HOM: 53.31.1. ltsz.

34 NM: 20320., 54.40.148., HOM: 53.97.1. ltsz.

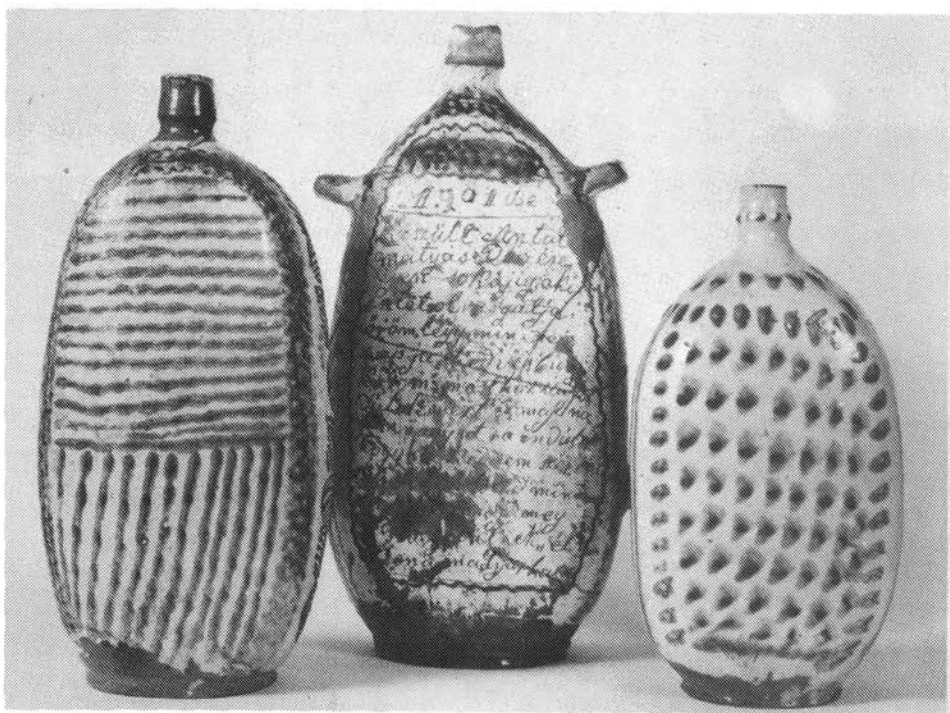
35 HOM: 66.14.1., 59.26.2., NM: 141.670. ltsz.

tányért.³⁶ Díszítésük a peremen tömött koszorú, alul felülnézeti rózsza. Ezek a tányérok is jelzik, hogy a Bükkalján és a matyó falvakban gyűjtött, rendre Gyöngyösre lokalizált hevesi stílusú cserépedények között számos keresztesi vagy szomolyai is lehet.

Mezőkövesd nem volt kerámia-készítő központ. Olyannyira nem, hogy egyetlen iparos összeírás sem említi ott fazekasokat. Egy-két mesternél több nem élhetett egyszerre a városban, nevét is csak egynek ismerjük. Az 1880-as években formázta edényeit, több szignált és datált butykoskorsóját őrzi a Matyó Múzeum. Ezek alapján *Demkó Lajost* középes képességű mesternek tartjuk: formakésztsége jó, díszítésben nem tudott egyedül alkotni. Egyetlen 1882-es kulacsán kívül nem ismerünk összefüggő koszorú, vagy szerves virágcsokor ábrázolását. Jobban kedvelte a pontokból és rövid pálcikákból álló, frókázott, kisebb szerkezetlen díszítést. A fenti kulacs kivételével minden ismert edénye

6. kép. Mezőkeresztes, hevesi stílusú tányér (HOM: 53.217.2., fotó: Kulcsár Géza)

7. kép. Ifj. Rem Lajos edényei. HOM: 53.27.2., 53.147.1., 53.5.1. (fotó: Kulcsár Géza)

36 NM: 141.671., 141.669., 141.67. ltsz.

8. kép. Hevesi stílusú tányérok alaptípusai (HOM, rajz: Józsné Homola Krisztina)

kevésbé hasas, közepén szélesedő, két oldalán enyhén lapított *butykoskorsó*.³⁷ Formai tekintetben, de világosabb zöld máza miatt is közelebb állnak Gönc hasonló butykoskorsóihoz, mint a merészebb formájú, felül vállasodó, kétoldalt erőteljesebben lapított mezőkeresztesiekhez. Legtöbbször tojáshejszín alapon, világoszöld berázott díszítőtechnikát alkalmazott. Feliratait, kevés festett díszét, mangán-szuperoxidos feketeivel vitte fel az edényre.

Demkó Lajos életéről mit sem tudunk. Valószínűleg ő lehetett az 1950-es évek elején Morvay Juditnak emlegetett „bevándorolt fazekasmester”.³⁸ Erre a nevéből következtetünk. Demkó István fazekas dolgozott ugyanis 1890 után Hejőcsabán. Egy Demkó Lajos nevű fazekas három gyermekével valamikor a századforduló kör-

37 MMM: 72.1.59., 66.5.7., 68.2.61., 68.2.62., 68.2.60., 66.4.69., 68.2.64. ltsz.

38 *Morvay J.*, 1955.32.

nyékén a Felvidékről költözött Szomolyára – legalábbis visszaemlékezések szerint. 1940-ben halt meg ugyanott öregségi végelgyengülésben 78 évesen. József nevű fia örökölte a mesterségét.³⁹

A statisztikákban kimutathatatlan mezőkövesdi fazekasság két edénytípus díszítésében alkotott egyedit. Kétségkívül a legsajátosabbak az 1870–80-as években készített, zöld máz alatt fehér angobra festett, mangánszuperoxidos, virágtövet ábrázoló butellák. Formájuk, a motívum kompozíciója egyértelműen Mezőkereszteshez, az ott készült zöld mázas butykosokhoz köti őket. Alapvető különbség, hogy míg a keresztesiek sgraffito technikával vitték fel a díszet, a kövesdiek feketével felfestették azt. Megfigyelhető, hogy az álló, egy tőből kiinduló virágtövek szerkezete ugyan egyértelmű hasonlóságot mutat a keresztesi butykosokéval, azonban azoknál lazább, és a motívumelemek sem azonosak. Különösen érdekesek a széles, hosszú levelek, melyekből 3–5 mm hosszú vonalak, tüskék ágaznak

szét. Ez a díszítőelem *Szomolyán* tűnik még fel, de más színezésben. A kisebb, szilvamárg alakú példányok oldalán lévő írókázott „futó kutya” vagy „ökörhugyozás” pedig a tiszafüredi fazekasság hatását mutatja rajtuk.⁴⁰ Hátoldalukon karcolt, verses felirat olvasható, amely datált és helymegjelölést is tartalmaz, azonban egyik sem szignált. Éppen innen tudjuk, hogy nem Demkó Lajos készítette őket, hiszen ő szívesen szignálta az edényeit, ezeken a zöld mázas butellákon pedig sehol sincs az ő neve vagy névjele. Demkó Lajos szignált butykoskorsói és butellái között egyetlen ilyen darab sincs (9–10. kép).

Holló Valéria, aki Mezőkövesden sok tárgyat vásárolt a negyvenes években, megjelölt az ún. kásás tálak között egy típust, amely szerinte helyi készítmény. A kásás tálakban tálalták a lakodalmakban a cukrozott, fahajazott kölest. Az első látásra tiszafüredinek vélhető tálak leltározásakor hangsúlyozta kövesdi eredetüket. A Dobó István Vármúzeum 53.1.281. ltsz. kartonján meg is jegyezte: „Bizonyíthatóan mezőkövesdi munka.” A tálak többsége mély, széles peremű, alapszínük vörösbarna. Az aljukon gyakran füredies forgórózsák,⁴¹ egy tőből kiinduló, fürediehez hasonló virágbokrok,⁴² egynél pataki stílusú virágtő,⁴³ másikon barna, fehér, vagy zöld csiga-

9. kép. Mezőkövesdi kulacs
(HOM: 33.99.1., fotó: Kulcsár Géza)

39 Tóth L., 1992. Az adatok rendelkezésemre bocsátását ezúton köszönöm.

40 HOM: 53.1611., 53.99.1., 53.96.1. NM: 20.319., 53.1.142. Dobó István Vármúzeum, Eger (a továbbiakban DIVM): 53.1.178. ltsz.

41 DIVM: 53.1.31., 53.1.281. ltsz.

42 DIVM: 53.1.439. ltsz.

43 DIVM: 53.1.322. ltsz.

10. kép. Mezőkövesdi butella.
(HOM: 53.162.1., fotó: Kulcsár Géza)

vonal van.⁴⁴ Holló Valéria mindegyiket 1890–1900 közé datálta. Közös díszítőelemük a peremen körbefutó vékonyabb, vastagabb, néha hullámos zöld-sötétbarna-fehér csíkozás. A tárgyak felirat nélküliek, Holló Valéria mestert nem nevez meg, ezért csak az alapossága, lelkiismerete, a terepen szerzett információi hitelesítik a tárgymeghatározást.

Szomolya a legkisebb fazekashegyek közé tartozik. Egy-két mesternél több nem dolgozott egyszerre, de a fennmaradt edények szerint a 19. sz. utolsó harmadától folyamatosan élt ott fazekas. Az adataink is rendkívül gyérek. 1900-ban a népszámlálás egyetlen egy fazekast rögzített,⁴⁵ más megyei iparoslista sem említi szomolyai fazekast, tárgy sem sok tanúskodik a mesterségről. Az a néhány darab, ami hitelesen szomolyai készítésű, meg is magyarázza ezt a kevés számot: nehezen azonosíthatók a helyi termékek, mert nincs önálló stílusuk, a mesterekről pedig túl keveset tudunk ahhoz, hogy műhelyenként ismerhessük fel őket.

A szomolyai mesterek ritkán szignáltak. Kedves és érdekes, hogy az egyetlen szignált edényt egy gyerek készítette.⁴⁶ Ez a legkorábbi helyi munka is. Egy egészen kicsi, négy lábon álló, négy szíjtartóval rendelkező kis kulacs, amelynek a formája és a díszítése is jelzi, hogy „mestere” még nem mestere a szakmájának. Fehér alapon zöld, vörös, kék színű a díszítése. Egyik oldalán ügyetlen kék címer van, koronával. Karcolt felirata alá vízszintes írást segítő vonalakat húzott, melyek még a koszorúval körülvevett címerábrázolás alatt is látszanak. 1887-ben ajándékba készítette – talán éppen nászajándékba – *Bukovics János*. Felirata: „Marton György-é / Isten éltesse Mar / on Györgyöt ked / ves nénémmel / Tót Margitkával 1887 /”. Nyilvánvaló a hevesi hatás, a címer ábrázolása emlékeztet a mezőkeresztesi címet ábrázoló pálinkás edényekre.

A mezőkövesdi fazekasság bemutatásakor említést nyert a szomolyai Demkó család. Ezek szerint a falu Tobán nevezetű részében egy barlanglakásban élt Lajos, Erzsébet és József nevű gyerekeivel Demkó Lajos, aki elszegényedve, a falu által eltartva, edénydrótozóként halt meg 78 évesen. A falu „kalapos tó”-nak nevezte. Hogy hol született, honnan és mikor költözött oda, nem tudjuk. Gyermekai közül kettő fiatalon elhalt, József fia egy ideig fazekaskodott. Őt ismerő egri mester

44 DIVM:53.1.298. ltsz.

45 Magyar Statisztikai Közlemények II. kötet. 1904.

46 NM: 67.203.8. ltsz.

visszaemlékezése szerint nem volt jó kezű, ügyes mester,⁴⁷ ezért inkább csak virág-cserepeket és azok alátéteit készítette. Előbb fuvarozni kezdett, majd családotul a Dunántúlra költözött.

Szignált és datált edények alapján közel egy időben élt és dolgozott egy-egy Demkó Lajos nevű fazekas Gömör megyében Otrókocson és Mezőkövesden, ugyanakkor elég részletesen ismerjük egynek közel az életét Szomolyáról, viszont annak egyetlen szignált edénye sem maradt ránk. Az egri múzeumba került otrókocsi együttes azért is érdekes, mert a színeik, a technika, a díszek és a forma mind a hevesi stílushoz kapcsolják őket. Hogy az 1879-ben készült kulacsot az akkor 17 éves későbbi szomolyai fazekas készítette volna, mielőtt délre költözött, annak kicsi a valószínűsége, de nem zárható ki. Ezt a stílus azonossága alátámasztja. Mivel nem tudjuk, hogy az egyik mikor költözött Szomolyára, illetve, hogy a mezőkövesdi mester mikor hagyta abba a fazekasságot és miért, az sem zárható ki, hogy a mezőkövesdi és a szomolyai mester egyazon személy lenne. Kétséget támaszt ez iránt az, hogy a kövesdi mester szívesen szignálta az edényeit és könnyen felismerhető egyéni díszítőstílusa volt. Ilyen edény egy sem került elő Szomolyáról. A 20. század elejéről maradt ránk néhány datált és feliratos, egy mester által készített egyéni stílusú szomolyai kulacs, amelyeknek a motívumai egyértelmű rokonságot mutatnak a mezőkövesdi, de nem Demkó-féle motívumokkal. Ezeknek a mestere azonban egyiket sem szignálta, amit a kövesdi Demkó szívesen megtett, s nem azonosak a színek és az alkalmazott technika sem. Egy alapos anyakönyvi és grafológiai vizsgálat ki tudná mutatni, hogy van-e kapcsolat a három, nagyjából egy időben dolgozó Demkó Lajos között.

Tóth László, aki az egri Esterházy Károly Tanítóképző Főiskolán készített szakdolgozatot a szomolyai fazekasokról, a következőket írja róla: „A falu idős lakóinak elmondásaiból kiderül, hogy melyek voltak azok a termékek, amit korongozott. Ezek szerint elsősorban a mindennapi használatra készített tejesköcsögök, tejeles szilkék, rózsások vagy mázatlanok kerültek ki a keze alól. Özvegy Somogyi Imrénétől megtudtam, hogy 30 literes lagzis fazekat is készített, drótos fonattal saját maga drótozta. A vizes korsóit a határba hordták. A fogantyúnál lévő nyílás volt a csecs, abból itták a hideg vizet. A gyerekeknek is készített kisebb méretben. Ezt máig is csak *Demkó-korsónak* nevezik. Jellegetesebbek viszont azok a leveses tálak, tányérok, korsók, amiket lefotóztam. Ezeket a díszesebbeket azonban csak ritkán, hétvégén vagy ünnepnapokon használták.”⁴⁸ Nem tudjuk, milyenek voltak az emlegetett Demkó-korsók, a Tóth László által fotózott butykoskorsók nincsen ivőcsecs. A faluban fellelhető néhány edény hevesi jellegű, de datálatlan és szignálatlan, ezért a rendelkezésünkre álló adat ma még elégtelen annak megállapításához, hogy ki és mikor készítette őket.

Talán az apa, Demkó Lajos lehetett az, aki azt a 4 butellát formázta, amelyek ha nem is magas rajzkészségről vagy formabiztonságról, de mindenképpen egyéniségről tesznek bizonyosságot.⁴⁹ Mindegyiknek azonos a formája: ovális, lapított tojás. Éleik kerekítettek. Széles, szíjtartó füleik is kerekdedek. Nyakuk rövid, az ajkuk felhajló, egyik közülük – a legkorábbi 1902-ből – emberfejet formáz. Ennek az egri múzeumban lévő butellának az elülső oldalára ráírta a mestere az edény nevét is: Matyi bácsi. Oldalukon mangános, írókás vonalkázás, ami dél felé, Tiszafüred felé mutat. A fehér alapszínre mangán szárossal festett, egy tőből kiinduló virágtó virít.

47 Tóth L., 1992.4.

48 Tóth L., 1992.9.

49 HOM: 53.232.1., 53.248.1, NM. 57.50.1. DIVM: 81.5.1. ltsz.

11. kép. Szomolyai kulacs.
(NM: 57.50.1. ltsz.)

Szerkezetük egyértelműen a mezőke-resztesi és a mezőkövesdi hasonló típusú edényekhez köti őket, fontos különbség, hogy teljesen hiányzik róluk a kék szín, valamint a fehér alap melegebb, sárgásabb árnyalatú a hevesieknél (11. kép).

A többi szomolyai edény közt van patakias és csátihoz hasonló,⁵⁰ a legtöbb azonban kétségtelenül hevesi stílusú. Egyetlen fazekas nevét ismerjük még, *Csoma József*, aki nagyon alacsony színvonalú edényeket készített.⁵¹ Meglehetősen durva rajzú, nehéz kéz által festettek a szomolyai edények. Az mindenesetre bizonyos, hogy az ún. hevesi stílus legkeletibb fazekasközpontja volt ez a bükkalji kis falu.

A miskolci fazekascéh iratai szerint 1794-ben felvételt nyert a legény-társaságba Varró János „Ónod várossábul Származott Miskolczi Tanitvány.”⁵² Ha egy ónodi gyerek az inaséveit is Miskolcon töltötte, jelentős fazekasság nem létezhetett akkor a szülővárosában. Nem is költözött vissza, Miskol-

con telepedett le, és ott alapított családot. A legrégebbi datált itteni edény egy kancsó 1857-ből, az utolsó fazekas 1952-ben halt meg. A fazekasság története Ónodon tehát mintegy 80 évet ölel fel. Nem volt népes és nagy fazekasközpont. Lehet, hogy nem is tudnánk a létezéséről, ha egy lelkes helyi gyűjtő Udvarý Sándor nem szedgette volna össze még 1940 után a megtalálható darabokat. Ő ajándékozta az 1950-es években a Herman Ottó Múzeumnak az ónodi kerámiákat, s a fia tulajdonába került magángyűjteménye máig a legteljesebb ónodi együttes. Neki köszönhetjük, hogy nemcsak a díszedények maradtak ránk, hanem tejescsuprok, fazekak, mindennapi használati edények is. Ezek többsége ma a helyi tájházban látható és azt sugallják, hogy megfelelő számú, pontosan adatolt edény esetében ezeket a kerámiákat is lehetne lokalizálni.

Két forrás tanúsága szerint is *fazekas negyednek* hívták azokat az ónodi várhoz közel eső utcákat, ahol a fazekasok laktak.⁵³ Ez az elnevezés az általunk kimutatható mesternél többet feltételez. „E települések helyén ma új házak épülnek, építésük során rengeteg cserépmaradvány, égetőkemence darabjai kerülnek elő, melyek bizonyítják a fazekasok hajdani ittlétét.”⁵⁴ Selejtöredékeiket állítólag a vár árkába borították. Reméljük, a vár régészeti feltárása arra a területre is ki fog terjedni.

A várat körülfolýó Sajó hordalékából ülepedett le az az agyag, amit a református temető mellett bányásztak. A terület községi tulajdonban volt, keveset kellett

50 HOM: 53.214.1. ltsz.

51 HOM: 84.27.1. ltsz.

52 HOM HTGY: 79.4.1.2.

53 Udvarý S., 197.110.

54 Ethnológiai Adattár: 2026268.

érte fizetni az előjárásnak. Itt kb. 2 m mélyen ún. kék agyag található, az ebből készült finom edényeket a helyi mesterek a mezőtúrihoz hasonlították. Áfra Károly, az utolsó miskolci fazekas szerint „Az ónodi agyag is olyan, azt se lehet szárítani napon, azt is padra szokták rakni, ott száradt.”⁵⁵ Égetés után fakóbb, bágyadtabb vörös a színe, mint pl. a göncié, vagy a patakié. Valószínűleg az alacsony vasoxidtartalom is oka, hogy több adat szerint akár a tüzet is állták a belőle készült edények, és készítették lakodalmas fazekat is. Ezen szórványadatok ellenére sem tekinthetjük Ónodot főzőedény-készítő központnak.

Az égetéshez szükséges fát 1910–12-ig, amikor a környező erdőt kivágták, az uradalomtól kapták. Cserébe virágcserepet és más készítményt adtak. Az erdő kivágása nagy mértékben megnövelte az égetés költségeit. Ez azonban – úgy tűnik – nem rendítette meg a mesterséget, mert a híres ónodi vásárok keresett árusai voltak a helyi fazekasok. Olyan nagy volt a piaca a termékeiknek, hogy magas áraikról a vásárleírások is megemlékeznek.⁵⁶ Jómódú iparosoknak számítottak a faluban.

Az ónodi edények többsége pálinkáskulacs és pálinkásbutykos, amiknek érdekes helyi összefoglaló neve: *butelláskulacs*. De mindenfajta edényt készítettek, amit agyagból formázni lehet. Alapszínnek leginkább a sárgásfehéret alkalmazták, de gyakori a sötétbarna is, különösen a butellák esetében. Tarkázó színnek a barna minden árnyalatát, néha a zöldet használták. Ritkábban festettek sárgával, kékkel és feketével, de pirossal soha, inkább világosbarnával.

Az ónodi fazekasság története tulajdonképpen négy fazekascsalád tevékenykedése. Ez nem azt jelenti, hogy rajtuk kívül más mester nem dolgozott ott, de meghatározó szerepe nem volt. A négy család közül egyiknek sem volt önálló, felismerhető stílusa. A kedvelt feliratozás és szignálás miatt egy aprólékosabb vizsgálattal talán az egyes mestereknek megállapítható lenne a saját forma- és díszítőtechnika eszköztára, díszítményköre. Ezt azonban meg kell előznie egy anyakönyvi kutatásnak, ugyanis a nevek az emlékezetben keveredtek és a családon belüli rokonsági viszonyok sem tisztáztak.

Hasonlóan ismeretlenek a Baradnay családon belüli rokonsági viszonyok, mert az anyakönyvek, megyei címtárak adatai, valamint a személyes visszaemlékezések nem erősítik meg egyértelműen egymást és azt valószínűsítik, hogy nemcsak apa-fiú egyenesági leszármazást kell feltételezni a mesterek közt.

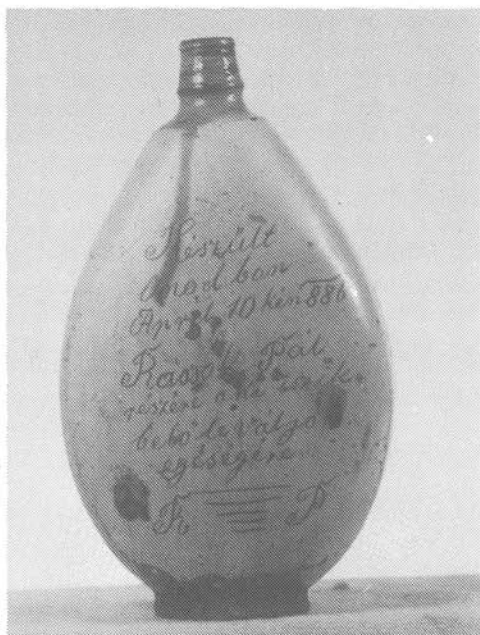
1857		Árvey József		
1881		Árvey József		
1895	Baradnay János	Árvey József	Rusznák József	Pocsai István
1911	Baradnay János	Árvey József	Rusznák Gyula	Pocsai Sámuel
1930	Baradnay János	Árvey József	–	–
		Árvey Béla		

A visszaemlékezések szerint: Pocsai Sámuel főleg kulacsokat, butykosokat tudott szépen formázni. Rusznák Gyuláról tudjuk, hogy tréfás, víg kedélyű ember volt, aki a butelláit szerette „kipróbálni” a vásárban, eladás előtt egy kis „üstön főtelt”. Mindenki butykos- és kulacskészítő-, rigmusfaragó-mesternek emlegette. Az emberfejes dohánytartókat formázó Árveyakról, mint „szobrász-fazekasokról” beszéltek. A Baradnayakról is azt tudjuk, hogy legszívesebben butellát készítettek.

A legrégebbi típus a 4 kis agyaglábon álló, szabályos kör alakú kulacs, többnyire 4, szíjnak való agyag bújatóval. Kisméretűek, zsebbe beleférnek, fekvő ko-

55 HOM NA: 2780.

56 Udvary S., 1977. 110–111.

12. kép. Ónodi butella, 1886.
(NM: 53.60.44.)

inkább csak valószínűsíteni lehet, hogy a három Mezőkövesden vásárolt, az egri múzeumban található nagyon szép darab, illetve a Mezőcsáton vett negyedik Ónodon készült.⁵⁷ De megmaradt a kerek kulacsforma és a koncentrikus körök alkotta dekoráció is, csakhogy világos alapszín. Az is előfordult, hogy felirat egyáltalán nincs rajtuk, hanem középre pontrozetta, vagy forgórózsza írókás rajza került. Közvetlen párhuzamaikat csáti mesterek készítették (12–13. kép). A többi kissé csapott vállú, mandula alakú butella között akad olyan, amelyen babérkoszorú közé karcolt és olyan, amelyen papírsablon köré berázott negatív ábrázolású koronás címer látható.⁵⁸ Némely butella megtévesztően füredies,⁵⁹ több pedig kicsi, kevésbé sikerült, egyszerű fehér angoban zöld mázzal bevont.⁶⁰

Ha lehet, a tálak még kevésbé foghatóak össze, még kevésbé mutatnak egységes díszítéshagyományt, mint a butykosok. Vannak köztük vízszintes akasztófüles, régies, karima nélküliek és kihajló, rámás szélűek egyaránt. Általában mély, sinc nélküli formák. Sötét színűre tálat és tányért nem alapoztak: fehér, sárgás, ritkán zöld alapon tarkázták őket. Hol jellegzetes pataki, hol alföldies virágos, hol sablonos mezőcsáti motívumot festettek, de akad köztük hevesi stílusra emlékeztető is. Kedvelt volt a pirosas-barna alapra festett kék közepű, fehér szirmú margaréta. Ezek a fenekükön akasztólyukas tálak és tányérok ha formában kevésbé is, díszítményük szerkezetében, színharmóniában, de főleg rajztechnikai színvonalban meglehetősen sok kívánni valót hagynak maguk után.

Többnyire világos alapszínt kaptak a szilkék is, melyek álló peremű, középen

57 DIVM: 53.1.52, 53.1.179., 53.1.380.; NM: 59.150. 57. ltsz.

58 NM: 53.60.44. ltsz. *Baradnay János* munkája 1897-ből, *Udvarly Sándor* magángyűjteménye.

59 HOM: 53.200.2. ltsz. *Pocsai Sámuel* készítménye, *Udvarly Sándor* magángyűjteménye.

60 HOM: 78.7.25., 78.7.23., 53.97.1. ltsz.

rongolt pálinkatartó edények, amelyeket minden esetben megrendeltek. A pálinkásbutella – hasonlóképpen a pipához, kalaphoz – a férfiak legszemélyesebb tárgyai közé tartozott. Ezért volt jó ajándéktárgy. Díszét sötétbarna mangános alapszínen váltakozó színű (zöld, sárga, fehér) és vastagságú koncentrikus kör alkotja, melybe középen belekarcolták a megrendelő nevét és a készítés évszámát. Az egy-többől kiinduló virágtő döntően az 1880-as évekre lesz jellemző. Ezekre a virágtöveken a száruk és a gyakori pontrozetták fehérek és írókázottak, a levelek zöldek, a nagyfoltú, ecsetes, gyakran csak foltszerű virágok pedig világosbarnák, drapposak, sárgásfehérek. Később ez a virágcsokor átkerült a mandula alakú formára. A butelláknak ezt a csoportját nagyon nehéz pontosan lokalizálni. Ugyanebben a korban hasonlókat készítettek a sárospataki mesterek is, a Néprajzi Múzeum pedig feliratos, datált példányát őrzi Miskolcraól. Ezért

hasas formák. A peremen levélkéek ülnek – ellentétes árnyalatú színből – fülük a peremből indul. Díszük vízszintesen körbefutó, egyszerű levél-fűzér, vagy oldalnézetű virág. Különösen Sárospatak stílusa érezhető rajtuk.

Meglepően nagy számban rendeltek Ónodon figurális edényeket. A legrégebb köztük 1880-ból egy ember alakú butykos, amelynek sajnos hiányzik a feje. Belül szintelen mázas, kívül a máz alatt sötétbarna az alapozása. Korhú, polgári öltözetű férfialak, hosszú kabátban. Két karja vízszintesen indul a vállából, a kezek zsebbe nyúlnak. A figurális tárgyak közül legmagasabb színvonalúak idős Árvay Béla török férfejet mintázó dohánytartói.⁶¹ Mindkettő nyitott szájjal, szélesen nevető, markáns bajszos férfiarc. Egyik egy levehető sapkás férfeje. A másik tulajdonképpen egy mellszobor, hiányzó sapkával.

Jó formai készségről, szakmai ismeretről és kísérletező kedvről tesz-

nek tanúságot Pocsai Sámuel munkái: egy hordó, melyen karcolt kontúrok közt zöld-sárga színnel jelölték a dongákat, a két abroncs pedig fekete. Különös figyelmet érdemel egy fekvő kost ábrázoló kulacsa, amelynek párja Mezőcsátról került a Hermann Ottó Múzeum Néprajzi Gyűjteményébe.⁶² Ezek a szép, igényes kidolgozású butellákon kívül formáztak még az ónodi mesterek tejescsuprot, köpülőket, *ket-tős fazekat* – aminek kicsinyített megfelelője egy falra akasztható sótartó – gyufatartót, szenteltvíztartót és domborművet „Pieta” címmel. A Pocsai Sámuel által préselt lapokból összeállított gombtartó megfelelőjét Göncön és Hejőcsabán is csinálták. Domborműves díszítésű az alján áttört díszű, fonott fülű kosárka is.

Az ónodi fazekasok termékeiről általánosságban három dolog állapítható meg:

1. Készítményeik paraszti igényt elégítettek ki. Edényeik viszonylag vastag falúak, sokuk a díszítés szerkezetében, technikai kivitelezésben is gyegne színvonalú.

2. A többi kerámiaközponthoz képest feltűnő arányban kedvelték a figurális ábrázolást, a szokatlan formákat. Ezek az edények a technikai kivitelezésben általában magasabb szintűek a köznapiaknál.

3. Az ónodi kerámiának helyi, egyedi arculata nincs. A legelső fazekasgeneráció által készített kerek cserépkulacsok – a legmagasabb színvonalú igényes darabok – igen karakteresek és jellemzőek, de ugyanekkor hasonlót készítettek Miskolcon és Sárospatakon is, ez a típus tehát nem kizárólagosan ónodi. Mint említettük, nemcsak a településen belül nem mutatható ki saját díszítőhagyomány, de a négy fazekascsalád, sőt azok tagjai között sem. Alkalmazott díszítményeik egyértelműen Mezőcsát, Sárospatak, Tiszafüred stílusának utánpótlását tanúsítják.

13. kép. Ónodi butella.
(HOM: 90.1.1., (fotó: Kulcsár Géza)

61 Udvary S., 1977. 11.12.

62 HOM: 53.1.1. ltsz.

Mind a Néprajzi Múzeumban, mind az egri és miskolci múzeumban vannak olyan, a Bükkalján gyűjtött tányérok, amelyek külön figyelmet érdemelnek. Formájuk tipikus tiszafüredi: nyomkodott szél, a peremet hat, gyakran több ív bontja fel. Érdekes, hogy a perem külső oldala szinte minden esetben barna. Az edény alja és oldalának alsó része viszont fehér, benne jellegzetes hevesi kék-zöld-vörösbarna koszorú, vagy virágos ágon ülő madármotívum.⁶³ A Néprajzi Múzeum 59.150.73.71. számú tányérján a füredies ívek alatt koncentrikus körök futnak, alján mangánfekete alapon jellegzetes sárospataki virág van. A század elején került az egri Dobó István Vármúzeumba Novajról egy tányéregyüttes.⁶⁴ Mindegyik tányér formája füredies, oldala ívelt, az ívek találkozásához zöld levelet helyeztek. Aljukon a motívum vagy hevesi, vagy füredies, de annak durván utánczott variánsa. A gyűjtő, Megay Géza szerint Mezőkeresztesen készítették őket. Mint tudjuk Novaj határában, Ostoroson bányászták az agyagot, amit a mezőkeresztesi fazekasok használtak, és az is ismert, hogy ottani fuvarosok is szállították Keresztesre. Ezért elképzelhető, hogy ezek az edények valóban mezőkeresztesi fazekastermékek. Azonban Áfra Károly fazekasmester szerint a századfordulón Novajon is éltek fazekasok.⁶⁵ Ezért nem zárható ki az sem, hogy ottani készítmények. Mindenesetre nagyszerű példák a különböző fazekasközpontok stílusainak keveredésére, kombinálására, a motívumok vándorlására. Összegzésül Dél-Borsod fazekasságának jellemző tulajdonságait az alábbi táblázatba foglaltuk.

	Mezőkeresztes	Mezőkövesd	Szomolya	Ónod
Edénytípusok	butykoskorsó butella tál, tányér	butykoskorsó butella tál, tányér	butykoskorsó butella tál, tányér	butykoskorsó butella tál, tányér tejesköcsög szilke ember-állat alakú figurális (tárgyak)
Jellemző díszítés és technika	zöld máz alá karcolt ecsetes festésű hevesi stílusú	zöld máz alá festett ecsetes festésű hevesi stílusú írókás vonal- díszes tányér	ecsetes festésű hevesi stílusú	zöld máz alá karcolt világos alapra írókázott dísz sötét alapra írókázott dísz világos alapra festett színes ecsetes dísz sötét alapra ecsetes festésű színes dísz

63 HOM: 53.265.1., 60.16.7.; NM: 129.133., 129.137. ltsz.

64 DIVM: 54.171.1., 54.173.1., 54.174.1., 53.1785.1. ltsz.

65 Észak-Magyarország, 1958. jan. 19., *Bodgál F.*: Beszélgetés Áfra bácsival.

Rokonítható központok	Gyöngyös Pásztó	Tiszafüred Mezőkeresztes Eger	Gyöngyös Pásztó	Sárospatak Mezőcsát Eger, Tiszafüred
	alföldi nagy központok (zöld mázas edényeknél)		Mezőkeresztes	Miskolc alföldi központok

IRODALOM

- Bodgál Ferenc,*
1958. Beszélgetés Áfra bácsival. Észak-Magyarország, 1958. jan. 19.
1965. Borsodi „kulacköltészet”. In: Borsodi Szemle, IX. 3. sz. 73–78.
1895. Borsodvármegye és Miskolc város név- és címjegyzéke. Miskolc.
- K. Csilléry Klára,*
1977. A magyar népművészet változása a XIX. században és a XX. század elején. Ethnographia LXXXVIII. 9–29.
- Danyi Dénes–Dávid Zoltán,*
1961. Az első magyarországi népszámlálás. Bp.
- Domanovszky György,*
1968. Magyar népi kerámia. Bp.
- Hofer Tamás,*
1977. XIX. századi stílusváltozások: az értelmezés néhány lehetősége. Ethnographia LXXXVIII. 62–77.
- Kresz Mária,*
1972. A Borsod megyei fazekasság. Herman Ottó Múzeum Közleményei. 11.157–167.
1991. Magyar fazekasművészet. Bp.
1913. A Magyar Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. 2. rész. A népesség foglalkozása. Magyar Statisztikai Közlemények. 53.
- Matlekovits Sándor,*
1898. Magyarország közigazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredményei. V. Bp.
- Sassy Csaba (szerk.),*
1911. Miskolc város és Borsod vármegye teljes címtára. Miskolc.
- Sz. Morvay Judit,*
1955. A cserépedény a mezőkövesdiek kultúrájában. In: Néprajzi Értesítő, XXXVII. 31–65.
- Román János,*
1955. Sárospataki kerámia. Magyar Népművészet. XXI. Bp.
- Tombor Ilona,*
1967. Régi festett asztalosmunkák a XV–XIX. században. Bp.
- Tóth Kálmán,*
1928. Mezőkeresztes története. Miskolc.
- Tóth László,*
1992. A szomolyai kerámia, kézirat.
- Udvary Sándor,*
1977. Az ónodi fazekasok. A Herman Ottó Múzeum Közleményei. 16.110–123.
- Kalotay László (szerk.),*
1930. Vármegyei címtárak. Miskolc thjf. város, Borsod-Gömör és Abaúj-Torna vármegyék címtára. Miskolc.
- Vida Gabriella,*
1992. Mezőkeresztes italtartó cserépedények. A Herman Ottó Múzeum Közleményei. 27.
1991. 294–305.

ABGRENZUNGEN UND VERMISCHUNGEN IN DEN STILRICHTUNGEN DER TÖPFERARBEITEN AUS SÜDBORSOD AM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Die wirtschaftlichen Veränderungen um die Mitte des 19. Jahrhunderts führten zu einem Wandel in den Verbrauchergewohnheiten aller Gesellschaftsschichten sowie bei den Kaufabsichten. Während aus den kleinstädtischen Küchen die Produkte der auch noch gegen Ende des 19. Jahrhunderts mit mittelalterlichen Methoden arbeitenden Töpfer nahezu ganz und gar durch billige Massenartikel der Industrie verdrängt wurden, wuchs in den bäuerlichen Haushalten die Nachfrage nach bleiglasierten Töpferwaren in nie gekanntem Ausmassen. Diesen auf wirtschaftlicher wie auch auf gesellschaftlicher Ebene ablaufenden Prozess bis ins Einzelne zu analysieren und all seine Nuancen aufzuzeigen, war nicht unser Ziel. Wir sind von dem Punkt ausgegangen, als im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts – den Bedürfnissen der ländlichen Bevölkerung nachkommend – die Töpfer ihren Wohnsitz in die kleineren Landeszentren und in die Dörfer verlegten.

Wir haben uns dabei die folgenden Fragen gestellt: Was für Stilmerkmale haben die über einen ausgereiften Formenschatz verfügenden, an Traditionen reichen Töpferzentren in ihrem Vermarktungsbereich und ihrer Umgebung weitergegeben und übernommen? In welcher Weise wurden diese von einer ihre eigenen Ausdrucksformen suchenden neuen Töpferwerkstatt genutzt? Konnten sie eine eigenständige Formensprache bilden? Besaßen sie Individualität, und wenn ja, wie konnte diese dann charakterisiert werden? Bestanden Beziehungen unter den Töpferdörfern des hier untersuchten Gebietes?

Die getöpften Gefässe von vier Siedlungen aus dem Gebiet von Südborsod, namentlich von (Szomolya, Ónod, Mezökövesd und Mezökeresztes) wurden hier untersucht. Es konnte festgestellt werden, dass diese Gefässe aus diesen späten, kleinen Töpferzentren oder eher nur Orten mit Töpfereien qualitativ bescheidener sind als die Produkte des Töpferhandwerks in den grossen Städten der vorhergehenden Epoche. Beliebt waren die auf Bestellung angefertigten, mit Inschriften, Jahreszahlen und Namenszügen versehenen Bouteillen und Schnapflaschen. Diese wiesen von Form und Komposition her starke Ähnlichkeiten auf.

Bei der Untersuchung der Gefässe stellte sich eindeutig heraus, dass die vier Töpferwerkstätten trotz ihrer geographischen Nähe in zwei Stilgruppen eingeordnet können: Der Stil von Ónod weicht von dem der anderen drei Dörfer ab. Grund dafür war der unterschiedliche Geschmack der Käufer, was sich wiederum durch eine Untersuchung zu den Besitzverhältnissen, der religiösen Zugehörigkeit sowie den gesellschaftlichen Verhältnissen der Bewohner dieser vier Siedlungen bzw. durch Recherchen an ihren Marktorten beleuchten lässt. Ónod war ein Marktflecken mit vorwiegend reformierter Einwohnerschaft, ebenso gehörten die Einwohner der umliegenden Dörfer zumeist dem reformierten Glauben an. Unter ihnen gab es – auf Landesebene – verhältnismässig viele Adelige, die über Privilegien verfügten, aber verarmt waren. Diese kleine Stadt liegt am Zusammenfluss mehrerer Flüsse und somit am Schnittpunkt kultureller Einflüsse, zu deren determinierenden Zügen die Kultur einer privilegierten, wenn auch nicht reichen, protestantischen Einwohnerschaft gehörte.

Die Einwohnerschaft der Orte *Szomolya* und *Mezökövesd* war eindeutig römisch-katholisch und sehr arm, viele unter ihnen besaßen kein Land. Ihr Marktort ist bis auf den heutigen Tag Mezökövesd und Eger, der nahegelegene Bischofssitz. Charakteristisch für die in den südlichen und westlichen Tälern des Bükkgebirges gelegenen Siedlungen ist ausserdem, dass die katholische Religion im 19. Jahrhundert

über eine starke Dynamik verfügte. So wuchs in Dörfern mit gemischter Religion die Anzahl der römisch-katholisch Gläubigen im Verhältnis zu den Reformierten ungleich stark an.

Interessant ist auch das Beispiel *Mezőkeresztes*. Seine Einwohnerschaft war bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts hin nahezu homogen reformierten Glaubens. Ende des 18. Jahrhunderts besass mehr als ein Drittel seiner Einwohnerschaft den Adelstitel. In der Verzierungskunst zeigt dieser Ort ein Doppelgesicht. Während in den umliegenden katholischen oder aber gemischt gläubigen Dörfern die farbigen Filzmantelstickereien überwogen, waren diese in *Mezőkeresztes* und in den meisten der südlich davon gelegenen reformiert gläubigen Dörfern schwarz. In ihrem Aufbau erinnert diese volle schwarze Stickerei einerseits an die für diese Gegend typische in den reformierten Kirchen an der Empore vorkommende Verzierung, die auch auf ihren Töpferwaren wiederkehrte. Die Feldflaschen und Bouteillen aus *Mezőkövesd* mit ihren Einkratzungen unter grüner Glasur sind unverwechselbar. Dennoch weist die Mehrheit der hiesigen Produkte einen anderen Geschmack auf. Dieser Stil erblühte während des letzten Drittels des 19. Jahrhunderts eben im Einzugsbereich des Bischofsamtes von Eger und der Stadt Eger, und darf somit zu Recht mit der ärmeren katholischen Einwohnerschaft in Verbindung gebracht werden. Die Marktorte von *Mezőkeresztes* waren Eger und *Mezőkövesd*, die Käufer waren die katholischen *Matyóer* und die Einwohnerschaft der Dörfer am Fusse des *Bükkgebirges*. Die Töpfereien von *Mezőkeresztes* sind ein gutes Beispiel dafür, in welcher Art und Weise der Geschmack der Käufer die Formensprache der Verzierungskunst beeinflusste. Es stellte sich die Frage, ob die hier schon erwähnten unter grüner Glasur eingekratzen Beumenstochverzierungen nicht eine Erscheinungsform des Geschmacks von wohlhabenderen reformiert Gläubigen sei. Untermauert wird diese Annahme dadurch, dass dies die Verzierungs-technik und Farbenwelt ist, die *Mezőkeresztes* mit *Ónod*, aber auch mit anderen, zumeist reformierten Töpferzentren in der Grossen Ungarischen Tiefebene, wie zum Beispiel *Hódmezővásárhely*, *Mezőtúr*, *Debrecen* oder *Karcag*, verbindet.

Szomolya ist neben *Mezőkeresztes* der am weitesten östlich gelegene Töpferort, der zu jenem Stil gehört, in dem die hellblaue, rotbraune, etwas grüne Blumenornamentik auf kaltem, kreideweissem Untergrund dominiert. Von der Fachliteratur wird diese Ornamentik mit der Stadt *Gyöngyös* in Verbindung gesetzt. Da jedoch gerade diese beiden Töpferorte ebenfalls ein Beweis für eine breiteres Produktionsgebiet sind, wäre es vielleicht genauer, dies als *Heveser Stil* zu benennen, denn die meisten der Käufer wohnen im Komitat *Heves*.

Auch *Mezőkövesd* darf nicht als Töpferzentrum angesehen werden, allein als Ort mit Töpferhandwerk, wo einzig und allein ein paar Töpfermeister tätig waren. Die Gefässe mit Inschriften und Namenszügen von hier zeigen die Einwirkungen von *Mezőkeresztes*.

Gabriella Vida